
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

ÜZENET A PANNON FATEKNÓBÓL

Sziveri János: *Dia-dalok*. Književna zajednica Novog Sada — Újvidéki Íróközösség, 1987

Irodalmunkban rendhagyó kötet a *Dia-dalok*, mondandómat hadd kezdjem hát én is rendhagyón: anekdotával. Mintegy két évtizeddel ezelőtt tengerparti útra kísértem el a Forum Könyvkiadó egy pesti vendégét, aki a rijeka—dubrovnikai távot hajón szerette volna megtenni. Szürkületkor indultunk, s mire a hold fölkel, idilli ezüsfodrokat tánqoltatva a vízen, javában benne voltunk az obligát irodalmi beszélgetésben. A tisztecskéket utcára hajigáló Krúdy, Kassák, Weöres, Végel makrója volt a téma, majd a magyar irodalompolitika útvesztőire, a világpolitikára, a fejlődés esélyeire terelődött a szó. Minthogy a fölmerülő nevek, művek, illetve jelenségek kapcsán korántsem voltunk elentétes nézetben, kisvártatva az egyúthallgatás csöndjébe burkolóztunk, amit új ismerősöm a következőképpen tört meg egészen váratlanul: — Tudod, mit kellene tartalmaznia a legjobb modern könyvnek? Az első sortól az utolsóig azt, hogy szar, szar, szar.

A *Dia-dalok* újra földézte bennem az egykori hajóútnak ezt az abszurdumig menően lehetetlen, de ugyanakkor elemi erejű szorongásra valló pillanatát. Sziverinél ugyanis hatalmas salakhegyek tornyosulnak. A versek terében „ürülék röpköd”, a tárgyak „nyakig szarban állnak”, a lírai én ellenfeleinek nagy dumái „bélszél-keményedések a légben”, másutt „nagy seggvakarás a tanulság”, „bélsár az egész számvetés”, s nemcsak az hangzik el alternatívát nem ismerő módon, hogy „szar ez az élet!”, hanem az is, hogy a végzet „visszaszippanlja szellentéseit”, s ha kell, elerednek „ürülnek a mindenség bélcatornái” is. Az anyagcsere fázisait idéző képzetek valóságos hálózattá alakulnak itt, s ez közvetve a *Dia-dalok* alapkérdését domborítja ki. Nem arra gondolok természetesen, hogy e hálózatnak lehet-e lírai funkciója vagy sem, hisz a költők rég tuljutottak a „poétikus”, „szép” szavak viszonylag szűk körén, s nem feszegetném azt sem, vajon a fiziológiai képsorok létrejöttében közrejátszott-e s mennyiben a vaskalaphorpasztás és a polgárpukkasztás szándéka. Mindez kevésbé érdekes, másról van szó.

Sziveri János kétséget kizáróan, definitíve a *doleo, ergo sum* állapotába jutott, s így a fölmerülő kérdés az, hiteles eszközökkel érzékelteti-e a nullapont közelségét. Ha igen, a lírai én keserősége átélhetővé, meggyőzővé válik, ha viszont nem, az affektív kitörések, különösen a szélső pontokat elérők, önmaguk ellen fordulnak, s megrekednek a magánérdekűség szférájában.

Sziveri János rengeteget tanult az *Eszmélet* költőjétől. Sorait többször József Attila-i mintára szerkeszti, emellett kamatoztatni próbálja az „apró képek” technikáját is, s akár nagy költőnk, ő is önálló vagy önállónak látszó mozaikkockákból építi versét, „alvadt vérdarabokként” hullatva elének a szavakat. Míg azonban József Attila nagy költeményeiben a struktúra egyetlen eleme sem „hibban el”, ellenkezőleg, összességük a gondolat és a forma föl nem feslő egységét adja végül, addig Sziveri Jánosnál, alkalmasint bölcséleti bizonytalansága folytán is, a képek nemegyszer tisztázatlanok, az axiomatikus megállapítások pedig lebegők maradnak. Illusztratív példáért nem kell messzire menni, ott van mindjárt a kötetnyitó *Prófécia*k. „Nem Páris, sem Bakony: / vér és takony” — indít a költő s azonnal dilemma elé állít. Az utalás meglehetősen suta, hiszen Ady nem azt állítja verse címében, hogy *Páris se, Bakony se* vagy *Páris is, Bakony is*, ezen a kisiklató mozzanaton azonban, lévén hogy a második sor nagy hatásfokkal, kihívóan asszociáltat a „pannon fateknő” világára, még gyorsan túltesszük magunkat. Az első strófa további részében viszont már nyilvánvalóvá válik a felhígulás. „Hol a léptek, s a lépték is / csak olcsó recsegés — —” — hangzik a harmadik és negyedik sor. Látszólag magvas kitételek, de ha jobban belegondolunk, azonnal fölmerül a kérdés: minek a *recsegés*, miért *olcsó*, s főleg miért a harmadik sor *nyelvi csavarintása*? Dadozáseffektust szeretett volna elérni vele a költő? Talán. Ez azonban korántsem elegendő ahhoz, hogy feledtetni tudja a *lépték olcsó recsegés* szószaporító jellegét. Ezek után három információszegény sor következik: „Feledés jár át. / De őrzi a cserép cserépek / szubsztanciáját — —”. A feledést kiemelő sor közhelyével szemben a „cserepes” következtetés képzeletindító ugyan, grammatikai meghatározatlansága azonban esetlegessé teszi. Még szemetszűrőbb az esetlegesség a vers későbbi szakaszaiban. „Megmozdul az enyészet terve” — olvasom tanácstalanul, mert mindeddig nem tudtam, s a *Dia-dalok* sem győzött meg róla, hogy Sziveri János tudatos hatalomnak, már-már negatív istenségnek tételezi az enyészetet. S így vagyok a néhány sorral alább következő mondattal is, mely szerint „Romlik az érték / és értékítélet.” Félreértés ne essék, nem manipulálok, a kontextusból sem derül ki, miféle érték és értékítélet romlik, s ugyan miért. Egyszerűen romlik, és kész. A magtalanul magvas töltelékanyag verset kikezdő hatása azonban talán mégis akkor a legromcsolóbb, ha egy-egy hibátlan, telitalálat értékű szegmentum után következik. „Valahol a bőr alatt, / akár a mozdony, tolat / a mindennapi kényszer, bolond szeszély. / Te-

hát a metszéspont adott, / kimutatható a testcsele: eljátszadozik / velünk a való, mint vér a testtel” — írja Sziveri János József Attilá-san, de életérzésének alapjait megvilágító módon, hogy aztán váratlanul és fölöslegesen zuhanni hagyja a verset: „Röpül az ostoba kéreg, / a semmivel töltött oszcilláló üreg. / (Lehet ez is egyféle lekötött szemlélet.)”

A példákat sorolhatnám tovább, de talán ennyiből is kitetszik, hogy Sziveri János olyan költő, aki élményeit lépten-nyomon „filozófiai” szűrőkön próbálja átbocsátani. Szorongása, az ostobaságtól való undorodása, szembenállása mindenáron kiutat keres magának, miután azonban egy-egy erupció bekövetkezik, nagy feszültségű szóegyütteseket hozva létre, verse gyakran megbillen, egyensúlyát veszti, alázuhan, s a kezdeti indulati impulzus elvész az erőltetett „bölcseleti” képletek labirintusában. Maradandónak épp ezért azok a versei látszanak, melyekben élmény és gondolat nemcsak harmonikusan kiegészíti egymást, hanem mindvégig azonos intenzitást mutat, mint például a *Pannon fateknő*, *A Couleur lokálban*, *A péterváradhi hídnál alkonyodik* vagy a *Dia-dalok* esetében.

Tévedés lenne azonban feltételezni, hogy Sziveri János a laborköltészet művelőinek könnyedségével állítja elő verseinek „gondolati” hordalékanyagát. Nem a bűvészkedés vezérli, sőt azt sem mondhatnánk, hogy a versek „veszélyesen” izzó magját szeretné semleges szintagmák mögé rejteni. Inkább létszemléletének egyoldalúsága játszik itt közre. „Maga a lét az életemem” — hirdeti például az összegezés szándékával írt *Húsevő*kben, a kötet anyaga azonban nem szerez érvényt ennek a vallomásnak. Hiszen ha valakinek a lét az életeleme, igencsak tudja, mint Hans Castorp is, hogy az „anyag végső felosztása, elaprózása pillanatában hirtelen feltárul a csillagászati kozmosz”, hogy az élet „nem anyag, de nem is lélek, valami a kettő között, anyag-hordozta jelenség, mint szivárvány a vízesésen, mint a láng”, az tudja tehát, hogy a „lét kardélén” egyensúlyozó embert viszonylagosságok határozzák meg. Ezzel szemben a *Dia-dalok* anyagának jó része egy sértettség miatt beszűkülő létszemléletről tanúskodik, amely szívósan, kitarítóan az általa egyébként csaknem mindenestül megvetett és utált kis sugarú világgal foglalatostokodik. A versek kifelé ható erővonalai a nagy dumájú korifeusok, a bérencek, a poltronok, a nyomuló nagyokosok, a satufejűek, a hatalmukkal visszaélő ostobák felé irányulnak, anélkül azonban, hogy a költő, befelé is tájékozódva, az „anyag-hordozta jelenség” általánosabb vonatkozásait, bonyolultabb kérdéseit érintené. Ilyenformán végül is az a benyomása az embernek, hogy tulajdonképpen neoromantikus lázadóval áll szemben, aki azonban a századunk kínálta tapasztalatok terhe alatt hitét elvesztette, s épp ezért kénytelen-kellerlen a lírai naturalizmus útjára tért.

Nyilvánvaló ugyanakkor az is, hogy a Sziveri-féle sértettség-, megálázottság- és kilátástalanságérzet akkor lehetne igazán releváns, ha a kinyilatkoztatott vagy csak célzasként, burkoltan megszólaltatott indu-

latok, bomlásképzetek, leleplező intenciójú odasújtások a lehető legtisztább, leghigorúbb formát nyerték volna. A szellem hitetlenül is, a „semmi ágán” is tökélyre tör, s az értelmetlenségről, a széthullásról, riadt szorongásairól is (rend)teremtőn akar szólni. Sziveri Jánosnak ez egyelőre viszonylag ritkán sikerül. Tagadhatatlan, hogy ragyogó érzékkel aknázza ki a többjelentésű szavakban rejlő helyzeti energiát, s kínrímeivel is meg tudja növelni az ironikus hatást. Bizonyos megoldásokat azonban szériaszerűen alkalmaz, s így az ötletszerűség, a fárasztó modorosság jegyei ütköznek ki rajtuk. A századik kínrím után a százegyedikre, még ha telibe talál is, már nemigen vagyunk kíváncsiak.

Mindez persze nem változtat a tényen, hogy költővel van dolgunk, mai költővel, aki a Symposion-nemzedék jelentős lírikusai után a legtöbbet nyújtotta a fiatalabbak közül. Bántó azonban, hogy versei kontamináltak, hogy megformáltságuk és végtelen indulatosságuk kollízióban van egymással. Úgy látszik, Sziveri János még mindig *innen van* önnön lehetőségein, még mindig újabb térségek meghódítása vár rá. Hogy merre fog haladni, nem tudhatjuk, valószínű azonban, hogy nem pesti barátunk „legjobb modern könyvének” megírására készülődik.

UTASI Csaba

IRÓK ÉS VADÁSZOK

Kalapis Zoltán: *Régi bácskai és bánáti utazók*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

Kalapis Zoltánt különösképpen foglalkoztatja a vándor alakja, a helyváltoztató ember sokféle típusa. Már előző könyve, a *Vándorok és letelepülők* is tanúsítja vonzódását az effajta ember iránt, noha abban a „helyváltoztatásnak” egészen másfélék a motívumai, mint ahogyan más az ember egész szituációja, következőképpen az író szerepvállalása is: ott ő a sorsok krónikása, emitt a régi utazók maguk mondják el a velük megesett históriát; ott a tömeg, a sokaság, emitt az egyén; ott: migráció, emitt: kaland. S hogy továbbra is az alkalmi egybevetésnél maradjunk: ott a tanyától a faluig, a falutól a városig ingázik az ember, emitt Bácskaság és a nagyvilág között; ott a szociográfus riporter szól az olvasóhoz valóságfeltáró szándékkal, emitt: *Utazókban* ez a célzat már halványabb, s az irodalmiság erősödik: fordulatosan, érdekesen előadni a látottakat, a megélteteket.

Kalapis mintha csak arra törekedett volna, hogy életfelfogásuk, foglalkozásuk, de még a leírás vagy elmondás tárgya iránti viszonyok alapján is egymástól minél különbözőbb szerzőket sorakoztasson fel. Utazói között vannak olyanok, akiket foglalkozásuk visz a nagyvilág messzi útjaira, másokat a kedvtelés, aztán a kényszer, a feladat vagy